Yusupova Dilafruz Ismailovna

Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA SAVOL TUZISH TEXNIKASINI QO‘LLASH BO‘YICHA TAJRIBA-SINOV ISHLARI

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda savol tuzish texnikasining pedagogik ahamiyati va samaradorligi tahlil qilinadi. Maqolada savol tuzish texnikasini ta’lim jarayoniga tatbiq etish orqali o‘quvchilarning mavzuni chuqur o‘rganishi, bilimlarni tahlil qilish va mustaqil xulosalar chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari yoritiladi. Shuningdek, tajriba-sinov ishlari asosida savol tuzish texnikasining dars jarayonida o‘quvchilarning faolligini oshirish, muloqot va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi roli tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: fikrlash, savol, texnika, tajriba, dars, ko‘nikma, tafakkur, tahlil, muammoli, kreativ.

Аннотация: В данной статье анализируется педагогическая значимость и эффективность техники составления вопросов для развития мыслительных способностей учащихся. Рассматривается применение техники составления вопросов в образовательном процессе, что позволяет учащимся глубже усваивать материал, анализировать знания и формировать навыки самостоятельного вывода. Также на основе опытно-экспериментальной работы исследуется роль техники составления вопросов в повышении активности учащихся на уроках, развитии коммуникативных и креативных навыков мышления.

Ключевые слова: мышление, вопрос, техника, эксперимент, урок, навык, рассуждение, анализ, проблемный, креативный.

Abstract: This article analyzes the pedagogical significance and effectiveness of the question-posing technique in developing students’ thinking abilities. The study considers the application of the question-posing technique in the educational process, which enables students to gain a deeper understanding of the material, analyze knowledge, and develop skills in drawing independent conclusions. Based on experimental work, the role of the question-posing technique in increasing students’ classroom activity, as well as in developing communicative and creative thinking skills, is also examined.

Key words: thinking, question, technique, experiment, lesson, skill, reasoning, analysis, problem-solving, creative.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularni tahliliy va mantiqiy mushohada yuritishga o‘rgatish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim jarayonida faqatgina tayyor bilimlarni berish emas, balki o‘quvchilarning bilimlarni mustaqil izlash, muammolarni hal etish va turli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli zamonaviy pedagogik texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalanish orqali o‘quvchilarning fikrlash jarayonini faollashtirish ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda savol-javob metodlari, muammoli vaziyatlar yaratish, tahliliy topshiriqlar berish hamda savol tuzish texnikasidan foydalanish samarali natijalarni ta’minlaydi. Ayniqsa, savol tuzish texnikasi o‘quvchilarning bilimni chuqur anglashiga, mavzuni mustaqil tahlil qilishiga hamda o‘z fikrini asoslab bayon etishiga xizmat qiladi. Savol tuzish jarayoni o‘quvchini faqat javob beruvchi emas, balki bilim yaratuvchi va tahlil qiluvchi subyektga aylantiradi. Natijada o‘quvchilar mavzuni chuqurroq o‘rganishga, mantiqiy bog‘lanishlarni aniqlashga va muammoli vaziyatlarga nisbatan tanqidiy yondashishga o‘rganadi.

Pedagogika va ta’lim psixologiyasi sohasidagi tadqiqotlarda savol berish va savol tuzish faoliyati o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantiruvchi muhim omillardan biri sifatida e’tirof etilgan. Chunki savol tuzish jarayonida o‘quvchi mavzuni tahlil qiladi, asosiy g‘oyalarni ajratib oladi, sabab-oqibat munosabatlarini aniqlaydi hamda o‘z bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llashga harakat qiladi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchilarda mantiqiy fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, muammoga turli nuqtai nazardan qarash va ijodiy yondashuv kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi.

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvning joriy etilishi o‘quvchilarning fikrlash jarayonini rivojlantirishga qaratilgan metodlarning ahamiyatini yanada oshirdi. Kompetensiyaga asoslangan ta’lim modelida o‘quvchilar faqat nazariy bilimlarni egallab qolmasdan, balki ularni amaliy faoliyatda qo‘llay olish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va mustaqil xulosalar chiqarish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi zarur. Bunday natijaga erishishda savol tuzish texnikasi samarali vositalardan biri hisoblanadi. Chunki mazkur texnika o‘quvchilarning faolligini oshiradi, dars jarayonida interaktiv muhit yaratadi hamda o‘quvchilarni faol fikrlashga undaydi. Shuningdek, savol tuzish texnikasi o‘qituvchiga ham o‘quvchilarning bilim darajasi, mavzuni o‘zlashtirish holati hamda fikrlash qobiliyatining rivojlanish darajasini aniqlash imkonini beradi. O‘quvchilar tomonidan tuzilgan savollar ularning mavzuga qanchalik chuqur kirib borganini, qanday tahliliy fikrlash darajasiga ega ekanini ko‘rsatib beradi. Shu sababli ta’lim jarayonida savol tuzish texnikasini qo‘llash o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi interaktiv hamkorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

ASOSIY QISM

Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish pedagogikaning muhim vazifalaridan biri bo‘lib, bunda interaktiv metodlar va innovatsion texnologiyalar alohida ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, savol tuzish texnikasi o‘quvchilarning mavzuni chuqur tahlil qilishiga, muhim g‘oyalarni ajratib olishiga hamda bilimlar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘lanishlarni anglashiga yordam beradi, chunki savol tuzish jarayonida o‘quvchi faqat tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki bilimni izlovchi va mustaqil xulosa chiqaruvchi faol subyektga aylanadi. Shu sababli zamonaviy ta’lim jarayonida savol tuzish faoliyati o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, tahliliy yondashuv va ijodiy tafakkurni rivojlantirishning muhim vositalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Savol tuzish texnikasining samaradorligi shundaki, u o‘quvchilarni mavzuni chuqurroq o‘rganishga, sabab-oqibat aloqalarini aniqlashga va bilimlarni turli vaziyatlarda qo‘llashga undaydi. Bu texnika yordamida o‘quvchilar nafaqat oddiy reproduktiv savollar, balki tahliliy, muammoli va ijodiy savollarni ham shakllantirishni o‘rganadilar, bu esa ularning tafakkur jarayonini faollashtiradi va bilimlarni yanada mustahkam o‘zlashtirishga xizmat qiladi. Natijada dars jarayonida o‘quvchilarning faolligi ortadi, muloqot muhiti shakllanadi hamda o‘quvchilar o‘z fikrini asosli ravishda ifoda etishga o‘rganadilar. Bu texnikadan foydalanishda o‘qituvchining pedagogik mahorati muhim rol o‘ynaydi, chunki o‘qituvchi o‘quvchilarga savollarni qanday shakllantirish, ularni mantiqiy tizimga solish va mavzuning mazmunidan kelib chiqib savollar

tuzish bo‘yicha yo‘naltiruvchi vazifani bajaradi. Bunda o‘qituvchi dastlab namunaviy savollar orqali o‘quvchilarga yo‘l ko‘rsatadi, keyinchalik esa o‘quvchilarning mustaqil ravishda savol tuzish faoliyatini tashkil etadi, bu esa o‘quvchilarning mustaqil fikrlash va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu tariqa ta’lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida hamkorlik muhiti shakllanadi va bilimlarni egallash jarayoni yanada samarali tashkil etiladi.

Savol tuzish texnikasi asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish bilan birga ularning mantiqiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, o‘quvchilarga ma’lum bir mavzu bo‘yicha matn yoki nazariy material berilib, undan kelib chiqib turli darajadagi savollar tuzish vazifasi yuklatilganda o‘quvchilar mavzuni yanada chuqurroq o‘rganishga intiladilar, chunki savol tuzish jarayonida ular matn mazmunini tahlil qiladi, asosiy fikrlarni aniqlaydi va o‘z bilimlariga tayangan holda yangi savollarni shakllantiradi. Bu esa o‘quvchilarda tahliliy fikrlash, muammoli vaziyatlarni anglash hamda o‘z fikrini asoslash kabi muhim ko‘nikmalarni rivojlantiradi.

Tadqiqot jarayonida o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish maqsadida savol tuzish texnikasidan foydalanish bo‘yicha tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajriba-sinov ishlari davomida o‘quvchilarga turli mavzular asosida savollar tuzish, savollarni guruhlarga ajratish hamda ularni tahlil qilish vazifalari berildi, natijada o‘quvchilar mavzuni yanada chuqurroq o‘zlashtira boshladilar va dars jarayonida faolroq ishtirok eta boshladilar. Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, savol tuzish texnikasidan muntazam foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi, ularning bilimlarni tahlil qilish va umumlashtirish qobiliyatini oshiradi hamda o‘quv jarayonining samaradorligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu ishlar davomida o‘quvchilar ikki guruhga ajratildi, ya’ni tajriba guruhi va nazorat guruhi tashkil etildi hamda tajriba guruhida savol tuzish texnikasi asosida tashkil etilgan darslar muntazam ravishda olib borildi. Dars jarayonida o‘quvchilarga mavzuga oid savollarni mustaqil tuzish, savollarni o‘zaro muhokama qilish va javoblarni tahlil qilish vazifalari berildi, bu esa ularning fikrlash faolligini oshirishga xizmat qildi. Nazorat guruhi bilan solishtirilganda tajriba guruhidagi o‘quvchilarning mavzuni tushunish darajasi, tahliliy fikrlash qobiliyati va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlanganligi kuzatildi. Shuningdek, savol tuzish texnikasidan foydalanish o‘quvchilarda kommunikativ ko‘nikmalarni ham rivojlantiradi, chunki o‘quvchilar savollarni tuzish, ularni muhokama qilish va javoblarni asoslash jarayonida faol muloqotga kirishadilar. Bu jarayon o‘quvchilarda jamoada ishlash, o‘z fikrini aniq va ravon bayon etish hamda boshqalarning fikriga hurmat bilan qarash kabi ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam beradi. Natijada ta’lim jarayonida hamkorlikka asoslangan muhit shakllanadi va o‘quvchilarning bilish faoliyati yanada samarali tashkil etiladi. Shunday qilib, savol tuzish texnikasidan foydalanish o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularning bilimlarni chuqur tahlil qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini shakllantirishda samarali pedagogik vosita hisoblanadi. Mazkur texnikani ta’lim jarayoniga joriy etish o‘quvchilarning faolligini oshiradi, darslarning interaktivligini ta’minlaydi hamda o‘quv jarayonining umumiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Ta’lim jarayonida savol tuzish texnikasidan foydalanish o‘quvchilarning bilimlarni chuqur anglashiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Bu texnika o‘quvchilarda mavzuni tahlil qilish, asosiy g‘oyalarni ajratib olish va ularni mantiqiy ketma-ketlikda ifodalash ko‘nikmalarini rivojlantiradi, chunki savol tuzish jarayonida o‘quvchi materialni oddiy eslab qolish bilan cheklanmay, balki uning mazmunini anglash va tahlil qilishga majbur bo‘ladi. Shu sababli savol tuzish faoliyati o‘quvchilarning tafakkur jarayonini faollashtirishda samarali didaktik usul sifatida qaraladi. Pedagogik tajribalar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilar tomonidan tuzilgan savollar ularning bilim darajasi va mavzuni o‘zlashtirish holatini aniqlashda muhim diagnostik vosita vazifasini bajaradi. O‘quvchilarning savollarini tahlil qilish

orqali o‘qituvchi ularning qaysi jihatlarni yaxshi tushunganini, qaysi masalalarda qiyinchiliklarga duch kelayotganini aniqlashi mumkin, bu esa ta’lim jarayonini yanada samarali tashkil etishga yordam beradi. Natijada o‘qituvchi darsni rejalashtirishda o‘quvchilarning ehtiyojlari va bilim darajasini hisobga olgan holda metod va usullarni tanlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Savol tuzish texnikasidan foydalanish jarayonida o‘quvchilar savollarni turli darajalarda shakllantirishni o‘rganadilar, ya’ni oddiy ma’lumotni aniqlovchi savollar bilan bir qatorda tahliliy, taqqoslovchi va muammoli savollar ham tuza boshlaydilar. Bu jarayon o‘quvchilarning bilimlarni umumlashtirish, sabab-oqibat bog‘lanishlarini aniqlash va muammoga turli nuqtai nazardan qarash qobiliyatini rivojlantiradi, chunki murakkab savollarni tuzish uchun o‘quvchi mavzuni chuqur tushunishi va o‘z fikrini mantiqiy asoslashga harakat qilishi zarur. Shunday qilib, savol tuzish texnikasi o‘quvchilarda yuqori darajadagi tafakkur jarayonlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tajriba-sinov jarayonida savol tuzish texnikasini qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil o‘qish faoliyatiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishi kuzatildi. O‘quvchilar berilgan mavzularni o‘rganish jarayonida nafaqat matn mazmunini o‘qib chiqish, balki undan kelib chiqib savollar tuzish vazifasini ham bajarishganligi sababli ular materialni yanada chuqurroq o‘zlashtirishga intilganlar. Bu esa o‘quvchilarda o‘z-o‘zini nazorat qilish, bilimlarni tahlil qilish va mustaqil ravishda xulosa chiqarish kabi muhim o‘quv faoliyati ko‘nikmalarining rivojlanishiga olib kelgan. Shuningdek, savol tuzish texnikasi asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda o‘quvchilarning ijodiy fikrlash qobiliyati ham sezilarli darajada rivojlanadi. O‘quvchilar yangi savollarni ishlab chiqish jarayonida mavzuga ijodiy yondashadilar, mavjud bilimlarini kengaytirishga harakat qiladilar hamda muammoli vaziyatlarni hal etishning turli usullarini izlaydilar. Bu esa o‘quvchilarda yangicha fikrlash, kreativ yondashuv va muammolarni hal qilish kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Savol tuzish texnikasi guruhli faoliyat bilan uyg‘unlashtirilganda uning samaradorligi yanada ortadi, chunki o‘quvchilar o‘zaro hamkorlikda ishlash jarayonida turli fikrlarni muhokama qilish va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Guruhlarda tuzilgan savollarni taqqoslash va muhokama qilish orqali o‘quvchilar o‘z fikrlarini asoslashni, boshqalarning fikrini tinglashni va umumiy xulosaga kelishni o‘rganadilar. Natijada dars jarayonida faol va samarali muloqot muhiti shakllanadi hamda o‘quvchilarning ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalari rivojlanadi. Tajriba-sinov ishlari natijalarini tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, savol tuzish texnikasidan muntazam foydalanilgan sinflarda o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi sezilarli darajada oshgan. O‘quvchilar savollar tuzish, ularni muhokama qilish va javoblarini izlash jarayonida faol ishtirok etganlari sababli dars jarayoni yanada jonli va mazmunli tus olgan. Bu holat esa o‘quvchilarning bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishiga, mustaqil fikrlashiga va mavzuni kengroq tahlil qilishiga imkon yaratgan.

Umuman olganda, savol tuzish texnikasini ta’lim jarayoniga tatbiq etish o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularning bilimlarni tahlil qilish va umumlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirish hamda dars samaradorligini oshirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega. Shu sababli mazkur texnikani turli fanlarni o‘qitish jarayonida keng qo‘llash ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi.

XULOSA

Mazkur maqola doirasida o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda savol tuzish texnikasini qo‘llashning pedagogik ahamiyati va uning amaliy samaradorligi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, savol tuzish texnikasi o‘quvchilarda mavzuni chuqur tushunish, bilimlarni tahlil qilish, sabab-oqibat aloqalarini aniqlash va mustaqil xulosalar

chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Tajriba-sinov ishlari davomida o‘quvchilar savol tuzish jarayonida faollashgan, darsga qiziqishlari oshgan va o‘zaro muloqot orqali bilimlarini kengaytirishga intilganlari kuzatildi. Shu bilan birga, savol tuzish texnikasi o‘quvchilarda kreativ fikrlash va muammoli vaziyatlarga turli nuqtai nazardan yondashish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qilishi aniqlangan.

Shuni ta’kidlash lozimki, savol tuzish texnikasini dars jarayoniga muntazam joriy etish o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida interaktiv hamkorlikni kuchaytiradi, darslarni yanada jonli va mazmunli qiladi hamda ta’lim jarayonining umumiy samaradorligini oshiradi. Shu sababli mazkur pedagogik yondashuvni turli fanlarni o‘qitish jarayonida keng qo‘llash ta’lim sifatini yaxshilash va o‘quvchilarning mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimova, M. Pedagogik psixologiya asoslari. Toshkent: Fan va ta’lim, 2020, 312 b.
2. Mirzaev, O. Zamonaviy ta’lim texnologiyalari. Toshkent: Ilm, 2019, 248 b.
3. Qodirov, S. Fikrlash qobiliyatini rivojlantirish metodlari. Toshkent: O‘qituvchi, 2021, 176 b.
4. Tursunov, A. Ta’lim jarayonida interaktiv metodlar. Toshkent: Pedagogika, 2018, 204 b.
5. Yusupova, D. O‘quvchilarda kreativ va tanqidiy fikrlashni shakllantirish. Toshkent: Ma’rifat, 2022, 192 b.
6. Karimov, R. Ta’limda muammoli vaziyatlar va savol tuzish texnikasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020, 160 b.